

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA (FAL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

NGWANAITSEELE 2017

MADUO: 80

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 11.

DITAELO LE TSHEDIMOSETSO

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO di le THARO.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Tshobokanyo	(10)
KAROLO YA C:	Tiriso ya puo	(40)
2. Araba dipotso TSOTLHE.
3. Simolola karolo NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.
4. Thala mola morago ga KAROLO NNGWE le NNGWE.
5. Nomora karabo NNGWE le NNGWE jaaka potso e nomorilwe.
6. Tlogela mola morago ga karabo NNGWE le NNGWE.
7. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.
8. Nako e e tshitshinngwang:

KAROLO YA A:	Metsotso e le 50
KAROLO YA B:	Metsotso e le 20
KAROLO YA C:	Metsotso e le 50
9. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA A

1	Mafatlhe a simolola ka gore: 'Banaka, ke a bona le ntse le gola, mme nna le mmaalona dikala tsa modubu di setse di bonala mo go rona, ke keletso ya rona gore re le rute tsotlhe tse di siameng, go le tsenya sekolo gore le rutege le tle le se lelele metsotso. Se re se dira gore le tle le itse go iphedisa fa le setse le le banna le basadi, e se re gongwe la gaisiwa ke dithaka tsa lona, mme la lela ka rona. Ga re batle le nnele go re rogaka re setse re le kwa mabitleng gore ga re a ka ra le direla sele le sele jaaka bana ba bosemangmang fa le setse le bona dilo tsa lona di sa le tsamaele sentle.'	5
2	'Gompiano ke rata go le ruta kgang e kgolo mo botshelong jwa motho. Le se ke la tsaya gore le sa ntse le le bannye la tla la tlhagelwa ke tseo ke tlileng go le bolelela tsona. Ee, re a dumela gore gongwe di ka se ka tsa le tlhagela re sa ntse re na le lona, fela le tla gola le lona; fela ke a itse gore bontsi jwa lona le eletsa o ka re le ka bo le setse le godile, le le banna le medile ditedu kgotsa le le basadi ba ba setseng ba dira. Se ga se sepe le tla bona fa le ntse le gola gore re tshwere mathata. Ke a le bolelela banaka ga go motho yo o sa tsheleng ka fa tlase ga molao, le rona re ntse re laelwa le gompiano.'	10 15
3	'Ke rata le ntheetse sentle gonne ga ke batle ka moso fa le bona le aparetswe ke leru le lentsho le bo le lela ka rona.' A didimala, mme morago a tswelela pele: 'Kgangkgolo mabapi le molao o ke buang ka ona, ke kgang ya nako. Nako ke yona selo sa ntlha sa botlhokwa mo botshelong jwa motho, e le tshwanetseng go e tlhokomela. Ka mafoko a mangwe motho o tshwanetse go dira sengwe le sengwe ka nako e e tshwanetseng. Fa o laelwa go dira sengwe, o se ke wa nna wa inanatha wa re o tla se dira morago ga nakwana ka gonne tiego e tsala tatlhego, e bile ditlamelwana tsa pula di baakanngwa e sa le gale. Dira gore o dire dilo ka nako le motsotso o o di neelwang ka ona. Batho ba le bantsi o tla utlwa motho wa teng a ntse a re, "Fa e sa le ke re ke tla dira sa gore le gore ..." a feleetse a lebetse.'	20 25 30
4	'Fa le ka tlotla nako, melaonyana e mengwe mo matshelong a lona e tla direga bonolo,' fa a se na go rialo a leba fa fatshe. 'Kgang ya bobedi ke gore, le ithute go reetsa ka tsebe tsoopedi fa motho a bua le lona. Fa le ka nna tsebe ntlha mo dilong tsotlhe, le itse gore le setse le iponetse bothale, e leng lona leruo lwa nnete mo botshelong jwa motho. Tlotlang ba bagolo le ba bannye, le ithute go nna boikokobetso mo go mongwe le mongwe. Go nna manganga, go ithabukanya, go itira ... le dikomano ke tsona dilo tse di digang seriti le botho jwa motho, e bile di feleletsa di mo sentse, di mo tsentse botlhokotsebe.' A gatelela kgang ya gagwe.'	35 40

- 5 'Elang ditsala tse di sa siamang tlhoko banake, tapole e e bodileng e bodisa tse di mo kgetseng, fa o tsalana le magodu le wena o tlile go nna legodu. Ga le tshelele ditsala, ga se tsona tse di tshwanetseng go le naganela mo botshelong gonne le ka se tshela le bona botshelo jwa lona botlhe. Botsala ke selo sa nakwana fela. Bontsi jwa bana ba digelwa ke tsona mo seraing. Ke a itse gore ... fela itseng gore go fitlha letsatsi le phirimile kwa gae, go tsamaya bobbe, go robala kwa paeng, maaka le botagwa, ga go dilo tse di maswe go gaisa tse mo ngwaneng. Elang dilo tse tlhoko gonne ga di ratege mo matlhong a mmopi, di maswe le mo matlhong a batho botlhe. Le ikgantsheng ka seo le leng sona, le ikutlwe motlotlo ka tsotlhe tse le di diretseng fa gae, kwa dikolong le kwa dikerekeng. Mo godimo ga tsotlhe tse, itlotleng le bo le tlotle. Tlotlo, e tlile pele banaka. Ke tshepa le nkutlwile.'

[E fetoletswe go tswa go: *Via Afrika Sesotho Puo ya Lapeng:*
RR Mokolopo le ba bangwe]

Leba TEMANA 1:

- 1.1.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Monnamogolo fa a re dikala tsa modubu di a bonala o raya gore ...

- A moriri o thuntse.
B letlalo le tsutsubane.
C ba setse ba tsofetse.
D ba sa le banye.

(1)

- 1.1.2 Neela leina la motho yo o layang bana mo temaneng?

(1)

- 1.1.3 Go ya ka motho yo o layang bana, go reng bana ba tshwanetse go tsena sekolo?

(2)

Leba TEMANA 2:

- 1.1.4 Go ya ka temana, ke eng se bontsi jwa bana ba monna yo ba se eletsang mo botshelong?

(2)

- 1.1.5 Ke eng se motho a tshwanetseng go tshela ka fa tlase ga sona.

(1)

Leba TEMANA 3:

- 1.1.6 Go ya ka temana e, selo sa ntlha sa botlhokwa mo botshelong jwa motho ke sefe?

(1)

Leba TEMANA 4:

- 1.1.7 Neela melao e le mebedi fela e monnamogolo a neng a e neela bana ba gagwe.

(4)

- 1.1.8 Goreng monnamogolo a ne a batla gore bana ba gagwe ba nne tsebe ntlha?

(2)

Leba TEMANA 5:

- 1.1.9 Lebaka le le dirang gore monnamogolo a re ba se tshelele ditsala ke lefe? (2)
- 1.1.10 Tthagisa di le pedi fela tsa dilo tse di maswe go gaisa mo ngwaneng. (4)
- 1.1.11 Go ya ka wena a ditsala di botlhokwa mo botshelong jwa motho? (2)
- 1.1.12 Go ya ka dintlha tsa temana, a o akanya fa monna yo a dira tiro e e maleba ka go laya bana ba gagwe? Tshegetsa ka lebaka. (2)

1.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA B

[E nopotswe go tswa go: *Sunday Sun*; 25 Lwetse 2016]

- 1.2.1 Ke tiragalo ya mofuta ofe e e diragalang mo setshwantshong? (2)
- 1.2.2 Batho ba ba mo setshwantshong ba senola maikutlo a a ntseng jang? Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 1.2.3 Batho ba ba mo setshwantshong ba binela pina efe? (1)
- 1.2.4 Kgosi e ba buang ka yona ke mang? (1)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOBOKANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e latelang (TEMANA C), mme morago o kwale tshobokanyo ka go ntsha dintlha di le SUPA tsa botlhokwa ka ga dikgato tsa go bontsha ngwana puo e e sa siameng.

DITAELO

1. Kwala dipolelo tse di nang le dintlha di le SUPA, mme mafoko a gago a se ke a feta masomeasupa (70).
2. Dinomoro tsa dipolelo di kwalwe go simolola ka 1–7.
3. Kwala ntlha e le NNGWE mo polelong.
4. Kwala ka mafoko a gago ka mo go kgonegang, mme o sa fetole bokao jwa temana.
5. Kwala palogotlhe ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

TEMANA C**GO SIAMISA PUO E E SA SIAMANG**

Go bona ngwana a gola fa pele ga gago o le motsadi, a gola mo puong e bile a kgona go bua mola o o tlhamaletseng go a itumedisa.

Fa ngwana a bua puo e e sa siamang go bonagala gore o a bo a boeletsa puo e a e utlwileng golo gongwe. Elpeth Cornell '*counselling psychologist* go tswa kwa *Hillcrest KwaZulu-Natal* o bua fa go na le mabaka a a ka dirang gore ngwana a bue puo e e sa siamang jaaka: go kopa puo e e dirisiwang mo tikologong e ba nnang mo go yona kgotsa a ka tswa a batla go elwa tlhoko ka tsela nngwe. Ngwana a ka dirisa puo e e sa siamang go bontsha maikutlo a a sa itumediseng. Bana ba ba setseng ba godile, mme ba bua puo e e sa siamang ba tshwanetse go tseelwa dikgato tse di siameng go ba bontsha diphoso tsa bona sentle. Motsadi o tshwanetse go lemosa ngwana gore puo e e sa siamang ga e a letlelelwa mo lapeng. Ngwana a neelwe tšhono ya go siamisa ka boena. Fa ngwana a tshela ka go dirisa puo e e sa siamang, motsadi a tseye dikgato sentle ka bonako. Kotlhao e nne fela nako e e rileng e e utlwalang. Bokhutlo ba kotlhao e nne puisano magareng ga ngwana le motsadi. Motsadi a gatelele puo e e tshwanetseng go dirisiwa mo lapeng. Bontsha lerato mo ngwaneng ka go dirisa mafoko 'Ke a go rata. Tswelala ka go tlhokomela maitsholo le mokgwa o ngwana a buang ka ona.'

[E fetoletswe go tswa go: *Bona*, Ngwanaitseele 2016]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B:

10

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO

POTSO 3

Sekaseka papatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA D

'MOLEMO O O NANG LE BOKAMOSO'

E A THIBELA, KE TSHOLO E E TSENELETSENG YA MOFIKELA LE SEHUBA

- E thatlhibilwe go tswa kwa ditlilining
- E thibela ditwatsi, e fedisa bolwetse, e aga mmele

DIRISA ECHINA FORCE!

A.Vogel

Di bonwa kwa dikhemising le mabenkele a boitekanelo

[E nopotswe go tswa go: *Drum*, Motsheganong 2015]

3.1 Tlhophya karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Ke eng se se bapatswang mo papatsong e?

- A Molemo wa echinacea
- B Molemo wa Vogel
- C Echinaforce
- D Echinacea

(1)

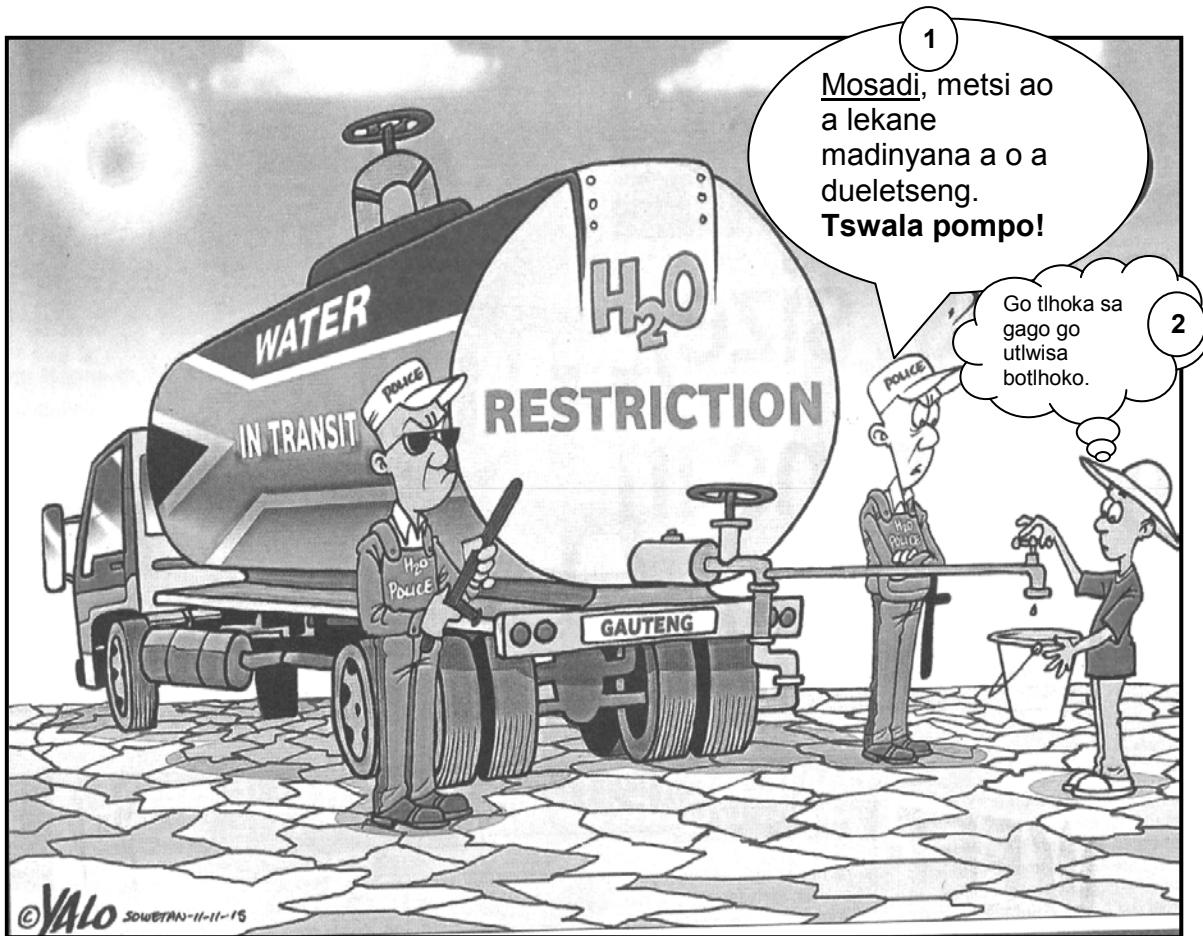
3.2 Naya mafelo a le **mabedi** a o ka rekang molemo o mo go ona.

(2)

- 3.3 Dirisa leemedi **yona** jaaka sediri mo polelong. (2)
- 3.4 Nopola lekopanyi go tswa mo phasalatsong o bo o le dirise mo polelong e o e itlhametseng. (2)
- 3.5 A ke ntlha kgotsa kakanyo gore molemo o, o ka dirisiwa ke bagolo le bana? Tshegetska ka lebaka. (2)
- 3.6 Naya lekaelagongwe la lefoko **molemo**. (1)
- [10]**

POTSO 4

Sekaseka **Khathunu** e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA E

[E nopotswe go tswa go: Sowetan, 25 Moranang 2016]

4.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Go beilwe sebaka sa ... go beeletsa loeto:

- A METRO
- B SANDF
- C SAPS
- D H₂O

(1)

4.2 Tlhokego ya metsi e diragala kwa Porofenseng efe? (1)

4.3 Polelo e e latelang e mo modirisong ofe?

Go tlhoka sa gago go utlwiswa botlhoko. (1)

4.4 Lefoko le le thaletsweng ke karolo efe ya puo? (1)

4.5 Nopola lerui mo puduleng ya 2. (1)

4.6 Lerothodi la metsi le kaya eng? (1)

4.7 Goreng matlho a rre yo o lebeletseng mosadi a rotogile? (2)

4.8 Kwala polelo e e ntshofaditsweng mo bontsing. (2)

[10]

POTSO 5

5.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA F

Mafelo a Bojanala, dikago tsotlhe tsa ngwaoboswa le tsona di rwele boikarabelo jwa go tsosolosa mafelo a re tshelang mo go ona. Tikologo e ka utlwiwa botloko fela jaaka motho gonne le yona e a tshela. Mmaloo! Wa itse dilo dingwe di ka nna matshosetsi **mo tikologong** ya rona go sa lemosege. Di ka arogangwa ka mefuta e le meraro. Tse di diragalelang loapi, lefatshe le metsi.

Loapi le lona le tlhomola pelo thata gonne maemo a thekenoloji a a kwa godimo thata a, a baka kgotlelego e kgolo. Dipalangwa tsa loapi, tsa lefatshe le tsa metsi di leswefatsa loapi ka ditsela di le dintsi. Dimela di le dintsi, ditshedi tsa metsi le diphologolo di latlhegelwa ke matshelo ka ntlha ya eng? Ka ntlha ya kgotlelego ya tikologo.

Leswe mo tikologong gape e ka nna sengwe le sengwe se mongwe a neng a se dirisa, mme a bona se feletswe ke mosola. Fa naga e le phepa o ka kgatlhega, o bona e ntse e re talaa! Dinonyane tsa mefutafuta di a opela ka melodi e e kgabisang naga le go feta.

[E nopotswe go tswa go: *Le Re Tlhabetse*, MJ Mfolo le ba bangwe]

5.1.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Karolopuo e e ntshofaditsweng mo moleng wa 4 ke letlhalosi ...

A la nako.

B la mokgwa.

C la felo.

D popego.

(1)

5.1.2 Dirisa letlhophi **tsotlhe** mo polelong e o e itlhametseng.

(2)

5.1.3 Kwala polelo e e latelang mo **kganetsong**.

Dinonyane tsa mefutafuta di opela ka melodi e e kgabisang naga.

(2)

5.1.4 Kwala lefoko **melodi** mo bongweng.

(1)

5.1.5 Lebotsi **eng** le dirisiwa fa o batla go itse eng?

(1)

5.1.6 Dirisa leetsi **talaa!** mo polelong e o e itlhametseng.

(2)

5.1.7 Siamisa **mopeleto** wa lefoko le le thaletsweng go tswa mo temaneng.

(1)

5.1.8 **Mmaloo!** Ke karolo efe ya puo?

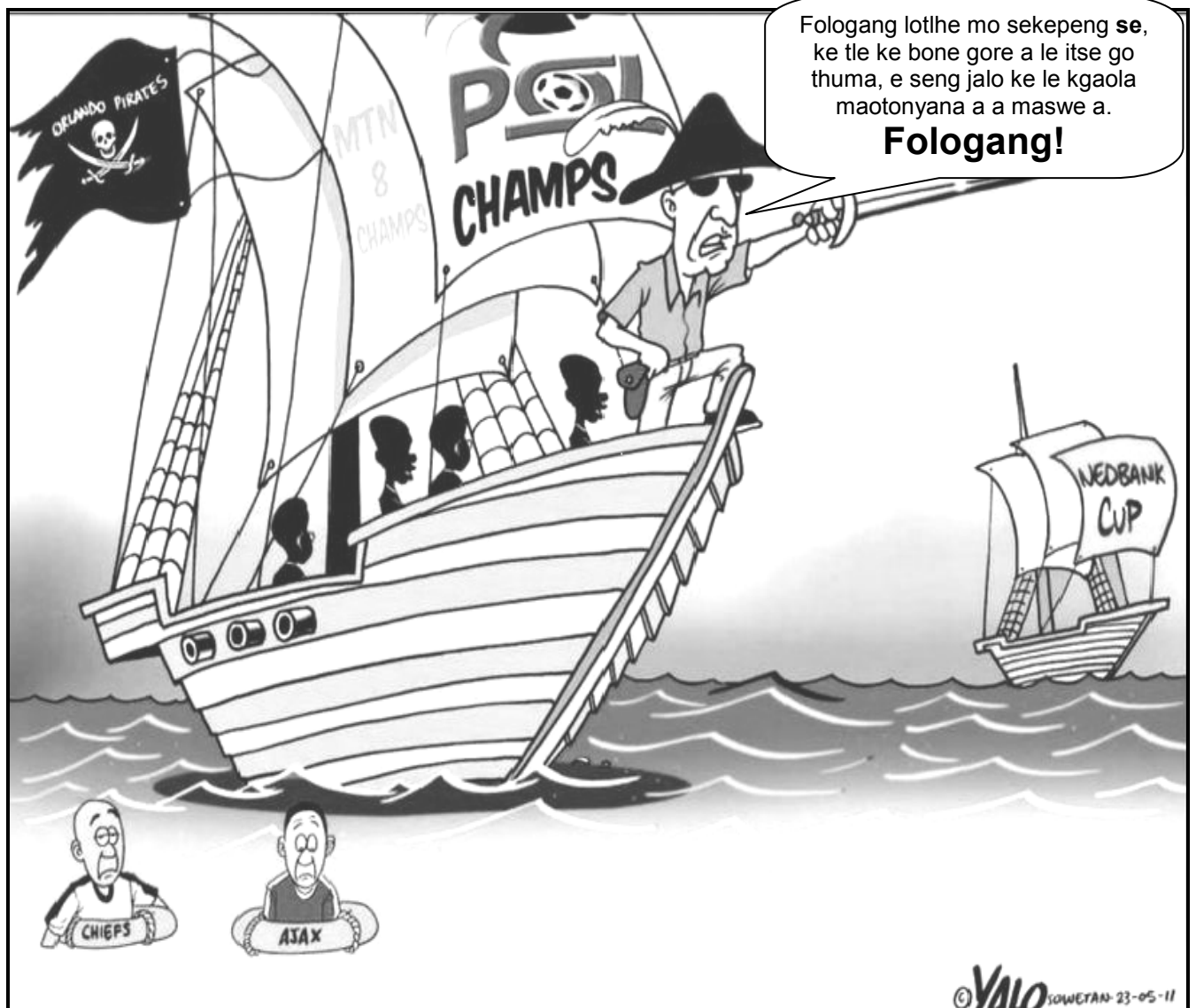
(2)

5.1.9 Dirisa lefoko **tshela** mo polelong go supa bokao jo bo farologaneng le jwa temana.

(2)

5.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA G

[www.catoonsport.co.za]

- 5.2.1 Dirisa lesupi le le ntshofaditsweng mo polelong e o e itlhametseng. (2)
 - 5.2.2 Nyenyefatsa leina **sekepe**. (1)
 - 5.2.3 Dirisa letlhophi **lotlhe** mo polelong e o e itlhametseng. (2)
 - 5.2.4 Fetolela lefoko **kgaola** go nna tirwa. (1)
- [20]**

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 40
PALOGOTLHE YA TLHATHOBO: 80